

*Житар І. В.,**кандидат філологічних наук,
доцент кафедри українського ділового мовлення
Національної академії Служби безпеки України
<https://orcid.org/0000-0002-1336-7931>**Матвійчук Т. П.,**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри мовних дисциплін
Державного університету інфраструктури та технологій
<https://orcid.org/0000-0002-6512-3269>*

НЕОЛОГІЗАЦІЯ МОВИ У ЧАСИ ВІЙНИ: СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НОВОТВОРІВ

Анотація. Статтю присвячено розгляду процесу неологізації мови у часи війни, а також аналізу структурно-семантичних особливостей новотворів. Встановлено, що неологізація – це природний продуктивний процес, що дозволяє «осучаснити» лексичний склад мови. Визначено, що неологізми дають ймення новим предметам, науковим відкриттям, реаліям, фактам та подіям, а неолексеми ліквідують можливі мовні бар'єри на шляху крос-культурного діалогу, взаємозбагачують носіїв різних мов і культур. **Мета статті** – розглянути особливості неологізації мови у часи війни та здійснити аналіз структурно-семантичних особливостей новотворів. Виокремлено основні причини, які зумовлюють виникнення неологізмів під час війни: поява нових видів озброєння та тактик, що вимагають найменування; зміни у політичних та соціальних умовах, що потребують нових слів для їхнього опису; емоційний стрес та травми, що призводять до виникнення нових слів для їхнього опису; пропаганда, що породжує нові вислови та фрази спрямовані на мобілізацію або маніпуляцію настроями суспільства; необхідність розробки нової криптографічної термінології, що зумовлена важливістю шифрування та розшифрування інформації, що може призводити до розвитку нових термінів у цій галузі. Доведено, що неологізація мови у часи війни відображає не лише технічний та соціокультурний прогрес, але й психологічні, емоційні та політичні аспекти військового конфлікту. Ці нові слова та вирази стають частиною мовного ландшафту, який відображає складність та динаміку сучасної історії. Встановлено, що неологізми війни можна поділити на такі семантичні групи: новотвори для опису та характеристики противника; неологізми, утворені від прізвищ політичних діячів; неологізми з компонентом-топонімом; нові слова для позначення військової техніки та зброї; інші новоутворені лексичні одиниці, що стосуються ведення бойових дій. Визначено, що поділ неологізмів війни на семантичні групи дозволяє краще розуміти специфіку мовленнєвого вираження в контексті військових подій, а також, що така класифікація вказує на широкий спектр нових слів та виразів, які виникають у зв'язку з військовими діями та суспільно-політичними реаліями.

Ключові слова: неологізми, мовна поведінка, неологізація мови, новотвори, семантична деривація.

Постановка проблеми. Зміни – це невід'ємний процес, що є основою розвитку усіх сфер життєдіяльності людини. Відпо-

відно мова – це явище, що зазнає постійних змін та збагачується залежно від розвитку науки та техніки, історичних подій та розширення сфер діяльності людства. Таким чином з'являються неологізми – слова, що відображають сучасну культуру та тенденції на певному етапі розвитку суспільства. Неологізація – це природний продуктивний процес, що дозволяє «осучаснити» лексичний склад мови. Неологізми дають ймення новим предметам, науковим відкриттям, реаліям, фактам та подіям, що сприяє розвитку комунікації. Неолексеми ліквідують можливі мовні бар'єри на шляху крос-культурного діалогу, взаємозбагачують носіїв різних мов і культур [1, с. 33–36].

Аналіз останніх досліджень і публікацій з теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячено статтю. Неологізми, їх особливості та сутнісні характеристики були предметом досліджень багатьох українських науковців. Н. Адах [2] займалась дослідженням авторських лексичних новотворів в поезії; Л. Кислюк [3] досліджувала особливості сучасної української номінації; В. Максимчук [4] досліджував авторські лексичні новотвори з компонентами релігійно-християнської тематики та неологічну лексику як систему; О. Стишов [5] розглядав особливості суфіксального словотворення неологізмів на позначення осіб у сучасній українській мові. Події останніх років стимулювали інтерес вітчизняних дослідників до вивчення неологізмів війни. Так, С. Гриценко [6] здійснила огляд мовних інновацій російсько-української війни; Г. Вусик та Н. Павлик [7] розглядали неологізми як мовне відображення російсько-української війни; О. Деркачова [8] студіювала неологізми з погляду маркера ідентичності українського світу.

Мета статті – розглянути особливості неологізації мови у часи війни та здійснити аналіз структурно-семантичних особливостей новотворів.

Виклад основного матеріалу. Поява нових слів у мові є невідмінною ознакою її розвитку. Словниковий склад кожної живої мови світу безперервно розширюється і піддається різним змінам. Розвиток політичної, економічної, соціальної, культурної сфер життя народу, а також запровадження нових технологій – усе це сприяє поповненню лексики тієї чи іншої мови, адже мова розвивається разом із суспільством, яке нею користується. У більшості випадків нові слова утворюються

із вже наявних мовних елементів (шляхом додавання афіксів, словоскладання, конверсії тощо). Наприклад, вони можуть набувати нових значень, тобто піддаватись семантичному розширенню.

Відповідно до Тлумачного словника української мови [9], нові слова або вислови, що з'являються у мові зветься неологізмами. О. Глазова [10] вважає неологізми історичною категорією. Дослідниця пояснює це тим, що спочатку, певне явище є новим для суспільства, але згодом воно стає звичним, і тоді, лексична одиниця, яка його номінує, потрапляє до загальноживаної лексики, адже використовується у мовленні багатьох людей і вже не сприймається як щось нове чи незвичне. Але буває й так, що неологізми не укорінюються у мові та не входять до загального вжитку та з часом зникають [10].

Так історично склалося, що на долю українського народу випали нелегкі шляхи боротьби за волю та незалежність. Одним із таких є війна, яка стала неминучим викликом для усіх громадян України. Саме тому на сучасному етапі українська мова збагачується лексичними одиницями, безпосередньо пов'язаними з воєнними діями та їх наслідками. Сьогодні мова стала не лише засобом спілкування, а й способом прояву патріотизму, ключем до пізнання рідної культури, традицій, історії свого народу. Народ став творцем власної культури завдяки мові, репрезентуючи в ній свої почуття, переживання і надії шляхом творення великої кількості нових лексичних одиниць [6, с. 10]. Відтак, можна стверджувати, що створення неологізмів є результатом творчості та креативності народу.

Як відомо, кожна сходину становлення української нації було висвітлено в художній літературі, що дозволило новим поколінням українців не втратити свою самобутність та ідентичність. Завдяки художнім творам ми можемо дізнатись історію своїх пращурів і поринути у реалії, події та життєві ситуації, які зберегли для нас письменники у своїх працях. Не минули сучасні автори й війну, яку зобразили у своїх працях для прочитання майбутніх поколінь. Тому, велика кількість неологізмів війни зустрічається у сучасній художній літературі. У своїх творах українські письменники висвітлюють події війни в Україні, зокрема О. Терещенко – «Життя після 16:30», А. Курков – «Щоденник майдану та війни», В. Шкляр – «Чорне Сонце», Н. Сухорукова – «Маріуполь. Надія.» [11], В. Сорд «Бездоня», В. Якушев «Мобілізьяка» [12] та ін. описують події різного емоційного забарвлення надаючи читачу можливість відчувати весь спектр емоцій героїв книг від радощів до тяжкого смутку.

Неологізація мови у часи війни – це явище, що викликано потребою висловити нові думки, ідеї, реалії та концепції, які з'являються під час військових конфліктів. Війна – це складний та непередбачуваний період, що часто породжує нові обставини, які вимагають нових слів і виразів для їхнього вираження. Саме тому варто виокремити основні причини, які зумовлюють виникнення неологізмів під час війни:

Поява нових видів озброєння та тактик, що вимагають найменування. Наприклад, під час Першої світової війни виникли терміни «танк», «підводний човен» тощо.

Зміни у політичних та соціальних умовах, що потребують нових слів для їхнього опису. Наприклад, під час Другої світової війни з'явилися терміни «гетто», «військовий трибунал» тощо.

Емоційний стрес та травми, що призводять до виникнення нових слів для їхнього опису. Такі терміни можуть включати слова, які описують почуття страху, тривоги, відчуження тощо.

Пропаганда, що породжує нові вислови та фрази спрямовані на мобілізацію або маніпуляцію настроями суспільства.

Необхідність розробки нової криптографічної термінології, що зумовлена важливістю шифрування та розшифрування інформації, що може призводити до розвитку нових термінів у цій галузі.

Неологізація мови у часи війни відображає не лише технічний та соціокультурний прогрес, але й психологічні, емоційні та політичні аспекти військового конфлікту. Ці нові слова та вирази стають частиною мовного ландшафту, який відображає складність та динаміку сучасної історії.

Сучасні неологізми війни можна поділити на такі семантичні групи: новотвори для опису та характеристики противника; неологізми, утворені від прізвищ політичних діячів; неологізми з компонентом-топонімом; нові слова для позначення військової техніки та зброї; інші новоутворені лексичні одиниці, що стосуються ведення бойових дій.

Під час створення неологізмів для опису та характеристики противника, український народ втілює у них усі свої негативні емоції, ненависть, злість та зневагу [6, с. 11]. Зокрема, для опису російських військових та прихильників російського президента використовуються такі новотвори: *рашисти*; *русня*; *рузькі*; *свинособаки*; *чмоні*; *орки*. Похідним від них також став термін «*рашизм*», що тлумачиться у Словнику неологізмів української мови як «злочинна шовіністична ідеологія “русского міра”» [13].

Щодо другої групи неологізмів, вони охоплюють такі новотвори, як-от: *кадирити* (від прізвища російського чеченського державного діяча та воєначальника Р. А. Кадирова) – видавати бажане за дійсне; *кімити* (від прізвища голови Миколаївської обласної державної адміністрації В. О. Кіма) – зберігати спокій, оптимізм; *шойгувати* (від прізвища міністра оборони російської федерації С. К. Шойгу) – вдавати, що все добре, коли насправді це не так [13]; *арестовлення* (від прізвища українського блогера, політичного і військового оглядача О. М. Арестовича) – заспокоїливе повідомлення; *макронити* (від прізвища президента Франції Е. Макрона) – робити стурбований вигляд щодо певної ситуації, але нічого не робити з цього приводу [14].

Серед неологізмів війни з компонентом-топонімом в українській мові виникли такі: *українити* – дати жорстку відповідь на невинуваті дії; *чорнобайти* – повторювати одну й ту ж саму помилку [13]. Варто зауважити, що неологізм «*українити*» або «*заукраїнити*» вперше виник в англійській мові (Ukrained; to be Ukrained) і був перекладений українською. Уперше ця лексична одиниця зустрічається в онлайн-словнику Urban Dictionary з основним значенням «коли ти росія і зазіхаєш на країну, а у відповідь отримуєш приниження на глобальному рівні» [15].

Наступна група неологізмів, що використовуються для позначення військової техніки та зброї, є досить численною. Тут трапляються такі новотвори, як-от: *пташка*; *очі* – безпілотний літальний апарат; *бандеромобіль* – бойовий автомобіль ЗСУ [16]; *арта* – артилерія; *калашмат* – автомат Калашникова; *покемон* – модернізований кулемет Калашникова; *шайтан-труба* – ручний протитанковий гранатомет; *сушка* – використовується для позначення різних авіаційних винищувачів і та ін. [17].

Варто зауважити, що впродовж останніх двох років назви нових видів озброєння стали джерелом власних назв, які дуже швидко знайшли відображення у кличках тварин, прізвиськах та найменуваннях новонароджених дітей, як-от: *Джавелін*, *Джавеліна*, *Чорнобаївка* та *Байрактар*.

Серед інших новоутворених лексичних одиниць, що стосуються ведення бойових дій, у Словнику неологізмів української мови трапляються такі: *дебахнуло* – особа, яка через свій інтерес чи стурбованість може спричинити багато шкоди; *задвохсотити* – знищити противника; *наволонтерити* – дістати щось необхідне для військових; *йти за російським кораблем* – зазнати поразки; *бавовна* – вибух на території противника [13].

На популярність та поширення неологізмів війни впливає й те, що їх моментально підхоплюють ЗМІ й використовують у своїх публікаціях. Наприклад, у публікації ТСН від 29.02.2024 р. зустрічаємо неологізм «орк»: *...Ще міський голова згадав, як окупувалися «безграмотні орки» у Чорнобильській зоні, в радіоактивному Рудому лісі* [18]. У публікації видання РБК-Україна від 18.03.2024 р. зустрічаємо неологізм «рашист»: *...Серед іншого, ці агенти ФСБ виконували специфічне завдання російської спецслужби – шукали останки рашистів, які загинули під час боїв за Київ* [19]. А публікація цього ж видання від 01.03.2024 р. має таку назву: *Подвійна «бавовна». Стали відомі наслідки вибухів у Маріуполі* [20].

Слід зазначити, що деякі неологізми війни утворились з уже наявних у мові слів, отримавши нове значення. Тобто вони виникли шляхом семантичної деривації – процесу, коли від слова-основи утворюються похідні семантично значущі одиниці у мові [21, с. 56]. Серед таких неологізмів виокремлюємо, наприклад: *піксель* – форма військових ЗСУ; *приліт* – влучання ворожої ракети;

тривога – сигнал повітряної тривоги, що сповіщає про необхідність прямувати до укриття; *дискотека* – бойові дії [13]; *мультик* – сучасний військовий одяг; *пташка* – безпілотний літальний апарат; *присвітити* – завдати втрат ворогу; *аватар* – той, хто вживає надмірну кількість алкоголю; *зеленка* – лісиста місцевість, чагарники [16].

Матеріал дослідження продемонстрував, що серед інших способів творення неологізмів війни в українській мові переважають морфологічні, а саме префіксація та словоскладання. Найпродуктивнішими префіксами виявились *за-* та *на-*: *затрвохсотити* – поранити противника; *задвохсотити* – знищити противника; *заукраїнити* – дати жорстку відповідь на невинуваті дії [13]; *зджавелінити* – знищити ворога за допомогою відомого протитанкового ракетного комплексу [16]; *наволонтерити* – дістати щось необхідне для військових [13].

Щоб проілюструвати творення неологізмів шляхом словоскладання наведемо такі приклади: *дебахнуло* – особа, яка через свій інтерес чи стурбованість може спричинити багато шкоди; *затридіти* – поставити перед собою нереалістичні плани [13]; *аналоговнет* – нібито унікальна розробка, яка насправді не працює; *літакопад* – збивання російських літаків військами протиповітряної оборони України [16].

Отже, поділ неологізмів війни на семантичні групи дозволяє краще розуміти специфіку мовленнєвого вираження в контексті військових подій. Вищезазначена класифікація вказує на широкий спектр нових слів та виразів, які виникають у зв'язку з військовими діями та суспільно-політичними реаліями. Вона підкреслює динаміку розвитку мови в умовах конфліктів

та війн, а також важливість розуміння та аналізу мовних новоутворень для повнішого уявлення про ситуацію військового конфлікту або внутрішньополітичних суперечностей. Такий підхід сприяє як науковому вивченню, так і практичному використанню мови у військовому та політичному дискурсі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, неологізми – це слова, які найменуєть нові предмети, явища, події та оновлюють мову. Війна в Україні розширила словниковий склад мови та здійснила вплив на мовну поведінку громадян. Вивчення неологізації мови в контексті війни є важливим аспектом мовознавства та культурології, оскільки дозволяє краще зрозуміти, як військові події впливають на мовну систему та як мова відображає і відтворює реальність воєнного конфлікту. Структурно-семантичні особливості новотворів у часи війни вказують на широкий спектр феноменів, що виникають у мовленнєвому просторі, від нових термінів для опису воєнних подій та техніки до емоційно забарвлених виразів, які відображають ставлення суспільства до військових конфліктів. Дослідження таких особливостей дозволяє не лише отримати уявлення про мовну динаміку в умовах війни, але й розуміти соціокультурні та психологічні аспекти військового конфлікту через призму мови. Такий підхід є важливим для розвитку як мовознавства, так і для глибшого розуміння соціальних процесів та мовного вираження людських досвідів у війни.

Література:

- Колеснікова І. Неологізація: тенденції та вектори. *Наукові записки ТНПУ. Серія: Мовознавство*. 2016. Вип. I (25). С. 33–36.
- Адах Н. А. Авторські лексичні новотвори в поезії Василя Барки: семантика, функції, прагматика : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Рівне, 2008. 264 с.
- Кислюк Л. Сучасна українська словотвірна номінація: ресурси й тенденції розвитку. Київ : Вид. дім Дмитра Бураго, 2017. 424 с.
- Максимчук В. Авторські лексичні новотвори з компонентами релігійно-християнської тематики (на матеріалі творчості поетів Рівненщини). *Синopsis: текст, контекст, медіа*. 2013. № 2. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S-21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C-21COM=S&2_S21P03=FILEA=&2_S21STR=stkm_2013_2_15 (дата звернення: 20.03.2024).
- Стишов О. Особливості суфіксального словотворення неологізмів на позначення осіб у сучасній українській мові. *Лінгвістичні дослідження*. 2020. Вип. 53. С. 127–140.
- Гриценко С. Мовні інновації російсько-української війни 2022 року. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. 2022. Вип. 2 (32). С. 9–13.
- Вусик Г.Л., Павлик Н.В. Неологізми як мовне відображення російсько-української війни 2022 року. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. 23. Т. 1. С. 52–57.
- Деркачова О.С. Неологізми війни як маркер ідентичності українського світу. *Україно моя вишивана: етнокультурний та освітньо-виховний потенціал української вишиванки*: зб. тез III Міжнар. онлайн-конф., 19 трав. 2022 р. С. 157–160
- Неологізм. *Словник. UA*. URL: <https://slovnuk.ua/index.php?swrd=%D0%BD%D0%B5%D0%BE%D0%B-%D0%BE%D0%B3%D1%96%D0%B7%D0%BC> (дата звернення: 18.03.2024).
- Глазова О.П. Вивчення в школі неологізмів. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/2653/1/O_Glazova_MD_10_IPPO.pdf (дата звернення: 18.03.2024).

11. Топ 9 книг про війну в Україні, які допоможуть зрозуміти реалії українців та російське вторгнення. *Visit Ukraine*. URL: https://visitukraine.today/uk/blog/2198/top-9-knig-pro-viinu-v-ukraini-yaki-dopomozut-zrozumiti-realii-ukrainciv-ta-rosiiske-vtorgnennya#google_vignette (дата звернення: 23.03.2024).
12. Смерека С. 13 книжок про війну в Україні, написаних військовими. *Mind*. URL: <https://mind.ua/publications/20248521-13-knizhok-pro-vijnu-v-ukrayini-napisanih-vijskovimi> (дата звернення: 23.03.2024).
13. АрміяInform представляє словник неологізмів української мови. *АрміяInform*. URL: https://armyinform.com.ua/2022/07/20/armiyainform-predstavlyaye-slovyk-neologizmiv-ukrayinskoj-movy/?fbclid=IwAR3dAgMt97PuBusFAtE6kFyqIQ_9F_gg1-l4P8Qg432SMS0PoStSlbTRT9I (дата звернення: 20.03.2024).
14. Хмельницька В. Арестовлення, чорнобаїти, затридли: в Мережі вигадали «словник» сучасної української мови. *TCH*. URL: <https://tsn.ua/ato/arestovlennya-chornobayiti-zatridni-v-merezhi-vigadali-slovyk-suchasnoyi-ukrayinskoj-movi-2022004.html> (дата звернення: 20.03.2024).
15. Ukrained. *Urban Dictionary*. URL: <https://www.urbandictionary.com/define.php?term=Ukrained> (дата звернення: 21.03.2024).
16. Кремін Т. Новітні сленгізми-неологізми – мовне віддзеркалення війни. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3490258-novitni-slengizmineologizmi-movne-viddzerkalenna-vijni.html> (дата звернення: 22.03.2024).
17. Мележик Т. «Таблетка», «маслята», «ситуація 4.5.0»: військовий сленг Збройних Сил України. *TCH*. URL: <https://tsn.ua/ato/tabletka-maslyata-situaciya-4-5-0-viyskoviy-sleng-zbrojnih-sil-ukrayini-2121913.html> (дата звернення: 22.03.2024).
18. Азізова М. Чорнобиль не пробачає: що сталося з окупантами, які окопувалися у Рудому лісі. *TCH*. URL: <https://tsn.ua/ato/chornobil-ne-probachaye-scho-stalosya-z-okupantami-yaki-okopuvalisya-u-rudomu-lisi-2524771.html> (дата звернення: 21.03.2024).
19. Готували ракетні удари по Україні. СБУ затримала сім'ю зрадників. *РБК-Україна*. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/gotuvali-raketni-udari-ukrayini-sbu-zatrimala-1710750160.html> (дата звернення: 21.03.2024).
20. Подвійна «бавовна». Стали відомі наслідки вибухів у Маріуполі. *РБК-Україна*. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/podviyna-bavovna-stali-vidomi-naslidki-vibuhiv-1709276087.html> (дата звернення: 21.03.2024).
21. Колоїз Ж.В. Семантичні неологізми як результат семантичної деривації. *Актуальні проблеми філології і методики викладання мов*. 2004. С. 54–61.

Zhytar I., Matviichuk T. Neologization of language in time of war: structural and semantic features of neologisms

Summary. The article is devoted to the consideration of the process of neologization of the language during the war and the analysis of the structural and semantic features of neologisms. It has been established that neologization is a natural productive process that allows you to "modernize" the lexical composition of the language. It was determined that neologisms give names to new subjects, scientific discoveries, realities, facts, and events, and neolexems eliminate possible language barriers to cross-cultural dialogue and mutually enrich speakers of different languages and cultures. The purpose of the article is to consider the features of the neologization of language during the war and to analyze the structural and semantic features of neologisms. The main reasons for the emergence of neologisms during the war are highlighted: the appearance of new types of weapons and tactics that require naming; changes in political and social conditions that require new words to describe them; emotional stress and trauma, leading to the emergence of new words to describe them; propaganda that generates new sayings and phrases aimed at mobilizing or manipulating public emotions; and the need to develop a new cryptographic terminology due to the importance of encryption and decryption of information, which can lead to the development of new terms in this field. It is proven that the neologization of the language during the war reflects not only technical and socio-cultural progress but also psychological, emotional, and political aspects of the military conflict. These new words and expressions become part of a linguistic landscape that reflects the complexity and dynamics of modern history. It has been established that war neologisms can be divided into the following semantic groups: innovations for describing and characterizing the enemy; neologisms formed from the surnames of political figures; neologisms with a toponymic component; new words for military equipment and weapons; other newly formed lexical units related to the conduct of hostilities. It was determined that the division of war neologisms into semantic groups allows one to better understand the specifics of speech expression in the context of military events and that such a classification indicates a wide range of new words and expressions that arise in connection with military actions and socio-political realities.

Key words: neologisms, linguistic behavior, neologization of language, innovations, semantic derivation.